

Szende Ákos

Pályaorientáló ifjúsági szakkörök a Debreceni Piarista Gimnáziumban az 1930/1940-es években

Egy-egy életpálya alakulásában „a gyermek képességei nagyon is meghatározók” mégis „rengeteg variációja van annak, hogy a fiatal mit tud elérni velük, mennyit tud megvalósítani belőlük. Saját ambíciója mellett nem elhanyagolható az a tény sem, hogy milyen környezet veszi körül, és mennyire érzi fontosnak ezt a képességet.”¹ „A szenvedélyes szabadidős tevékenység serdülőkorban különösen fontos színtere lehet az útkeresésnek, a feszültségek levezetésének.” Ezért kell a közép- (de sokak szerint már az általános) iskolák felelős pedagógusainak „minél több klubot működtetni, ezért kell minél nyitottabbnak és megértőbbnek lennie a tanórán kívüli kötött vagy kötetlen tevékenységekkel kapcsolatban.”² A mai, már-már hálózatba szervezett, központosított tehetséggondozási intézményrendszerbe igen jól illeszkednek az évszázados hagyományokat ápoló gimnáziumokban működő önképzőkörök. Hazánkban a soproni Berzsenyi Dániel Evangélikus Gimnáziumban (Líceum) már 1790-ben Magyar Tanuló Társaság néven megalakult – a magyar nyelvi műveltség ápolására és védelmére – az első önképzőkör.³ Ma is példamutató önképzőköri munka folyik – sok más iskola mellett – a fővárosi Szent László Gimnáziumban,⁴ vagy a piaristák budapesti gimnáziumában, ahol még a korábbi, szűkös Mikszáth Kálmán téri épületben is mintegy 50 szakkör közül választhattak a diákok.⁵ S az 1948-i államosításig közéjük tartozott az 1721-ben alapított nagy múltú Debreceni Piarista Gimnázium is. Bizonyítéka ez a II. világháború előtti korszak utolsó két igazgatója, Karl János (1931–1937) és Bátor József (1937–1945), de lényegében az egész tanári kar elkötelezettségének. A részletek megismerésére az évenként kiadott iskolai értesítőkön túl rendelkezésünkre áll a Révai Miklós nevét viselő irodalmi-népismereti önképzőkör *Akarat* c. nyomtatásban megjelent lapja⁶, valamint a Hanák János földrajz-természettudományi kör éveken át gondosan vezetett jegyzőkönyve.⁷ Bátor József igazgató tanulmányának is beillő hosszú cikkben szólt az ifjúsági egyesületek feladatáról és az általuk elérendő pedagógiai cél megvalósítását segítő módszertani kívánalmakról. Úgy

1 Tóth Teréz: Magyarország semmi mással nem rendelkezik, mint tehetséggel: beszélgetés Csermely Péter biokémikussal, hálózatkutatóval, a Semmelweis Egyetem professzorával. Új Pedagógiai Szemle, 2007/5, 54-64.

2 Pusztai Lászlóné: Iskolaszervezet és tehetséggondozás. Új Pedagógiai Szemle, 1997/1, 40-43.

3 http://www.bdeg.hu/03_iskola/diak/onkepzo.php

4 <http://www.szlgbp.sulinet.hu/isk/isktor.html>

5 A Budapesti Piarista Gimnázium Évkönyve a 2009/2010. iskolai tanévről, 51.

6 Akarat, a Debreceni Piarista Gimnázium „Révai Miklós” Önképzőkörének hivatalos lapja, 1936–1944.

7 A Debreceni Piarista Gimnázium Hanák János természettudományi és földrajzi körének jegyzőkönyve (a továbbiakban: Jkv). Magyar Piarista Rendtartomány Levéltára, For 8, fol. 52.

vélte, hogy „Amikor gondolkozni kezdünk azon a sok-sok problémán, amely valóságos viharoként tépázza meg az előbb még derűs homlokú kisfiút, mikor küszködik benne az aktivizmus, az önérvényesülés, a szabadságvágy, mikor forrongásba hozza a szexuális ösztönök ébredése, vajon tudunk-e ajánlani aktivitásának, próbálkozásainak, terveinek, erőfeszítéseinek kitűnőbb munkateret, mint az ifjúsági egyesületek?” S a költői kérdést mindjárt meg is válaszolja: „Az időket értő minden olyan magyar nevelő előtt, aki nemcsak tanár, hanem valóban nevelő és az egész fiút tartja szem előtt, az előbb idézett kérdések régen nem kérdések, hanem kétségbevonhatatlan igazságok,” azaz az önképzőkörök „a serdülő fiú egyéni próbálkozásainak, terveinek, erőfeszítéseinek kitűnő munkateret, a felnőttek társadalmában való együttélésének kitűnő előiskolái.” Egy-egy szakosztályban „tanári vezetéssel azoknak a keveseknek kell tömörülniük, akik egészen kiemelkedő munkát tudnak folytatni.”⁸

A következőkben néhány olyan, később ismertté, netalántán híressé vált debreceni piarista diák önképzőköri tevékenységét és munkáját mutatjuk be, akik esetében ezt meghatározónak vélhetjük későbbi életpályájukra, hivatásukra. Az iskolában az 1941/42-es tanévben a következő ifjúsági egyesületek működtek: Oratórium (a tanulóifjúság vallásos egyesülete), Prohászka-kör (aktuális valláserkölcsi-világnézeti kérdések), Révai Miklós⁹ önképzőkör irodalmi, kisebbségi és néprajzi szakosztályokkal, Hanák János¹⁰ földrajz-természettudományi kör, több sportkör, valamint a Prónai Antal-szavalóköri,¹¹ a Kodály-kör és az Aero-kör.¹²

* * *

Bába Mihály (1922–2001) újságíró, a Népszava, majd a Magyar Hírlap, a Magyar Hét munkatársa. 1978–1982 között a Magyar Szemle lengyel kiadásának felelős szerkesztője. Az 1950-es évek óta túlnyomórészt lengyel szépirodalmat fordított. Elbeszéléseket, hangjátékokat, novellákat, meséket, verseket és közel 30 regényt írt.

1944-ben érettségizett. Az 1941/1942-i tanévben két írással is jelentkezett. Az első az *Egy őszi reggelen* c. verse¹³, a második egy tanulmány az akkor elhunyt Reményik Sándorról.¹⁴ Kiforrott írásainak döntő részét a vidéki egyszerű élet leírása teszi ki, melybe „belefért” a kor hivatalos ideológiája által még megtűrt mértékű aggodalom vagy akár bírálólat is. Az 1960/1970-es években az irodalmi élet közkatónájaként, mértéktartó alkotói attitűddel élte át az Aczél György irányította kultúrpolitikát. Úgyes érzékkel fordult a lengyel irodalom felé, hiszen e sokat szenvedett ország történelme gazdag anyagot kínált – még a szocialista táboron belül is – a legkülönbözőbb élethelyzetek, sorsok erkölcsi tanulsággal szolgáló bemutatására.¹⁵

8 Bátor József: Az ifjúsági egyesületek életének rendezése. A Magyar Kegyeztanítói Társaság Debreceni Gimnáziumának évkönyve [a továbbiakban: ÉVK] 1937/38, 3–11.

9 Névadója Révai Miklós (1750–1807) piarista nyelvtudós és költő.

10 Hanák János (1812–1949) piarista, neves természettudományi tanár, az MTA és a Természettudományi Társulat tagja.

11 Prónai Antal (1871–1914) magyar-latin szakos piarista, mesék, balladái hangulatú írások, később színdarabok valamint színház- és irodalomtörténeti művek szerzője.

12 ÉVK 1941/42

13 Akarat 1941/42, 1. sz.

14 Akarat 1941/42, 2. sz.

15 Jaroslaw Iwaszkiewicz: Visszahulló kő. Európa Kiadó, Bp., 1960., ford.: Bába Mihály, utószó: Kerényi Grácia.

Távoli rokona, *Bába Miklós* (1921–2002) – bizonyára osztályfőnökének és matematika-fizika tanárának, Pogány Jánosnak is köszönhetően – különös érdeklődést mutatott a fizika (azon belül is az elektromosságban) iránt, hiszen e témában több önképzőkori előadással szerepelt, s bemutatott egy „*filléres áramjelző műszert*” is.¹⁶ Ilyen előzmények után lett a hazai elektronikai kutatás-fejlesztés egyik kiemelkedő szakembere, aki pályafutását a Gamma Optikai Művek műszaki igazgatójaként fejezte be. A Központi Fizikai Kutatóintézetben (KFKI) az irányítása alatt működő műszerfejlesztő részlegben kidolgozott, részben szabadalmaztatott mintegy 50 féle nukleáris műszer jelentős hányadának a gyártására a Gammában került sor. Közben a műszaki egyetemen is tanított, "Magfizikai elektronika" című egyetemi kurzusa úttörőnek számított, hiszen akkoriban a félvezető-elektronika olyan újdonságnak számított, amelyhez Magyarországon csak nagyon kevesen értettek. A Gamma Múzeum létrehozásában is nagy szerepe volt.¹⁷

Bihari Ottó (1921–1983) 1939-ben érettségizett. Jogi diplomáját is Debrecenben szerezte 1943-ban. 1956-ban nevezték ki a pécsi egyetem államjogi tanszékének az élére. 1957–1964 között a jogi kar dékánja. 1973-ban az MTA levelező, 1979-ben rendes tagja. Elsősorban az alkotmányjog művelője volt, de – széles nemzetközi irodalomra támaszkodva – a szocialista államszervezet és az államigazgatás elméleti kérdéseivel is foglalkozott.

Biharinak az 1937/1938-i tanévben két sikeres diákköri pályázata is volt. Történelemből a *Lengyelország története és mai helyzete* c. pályaművét, magyar nyelvből pedig *A magyar alföld Lenau költészetében* c. dolgozatát díjazták.¹⁸ A következő tanévben második lett a magyar nyelv országos tanulmányi versenyén.¹⁹ A társadalmi kérdések iránti érzékenységét mutatja a hetedikes korában írt *Valóban baj van Tiszántúll!* c. szociográfiai riportja. „*Kirándulás... Nyírábrány... oláh határ. Belesajog lelkünkbe, hogy milyen kicsik, nyomorultak lettünk. És alig két óra múlva előttem a kép, hogy még ebben a kis országban sincs a magyarság legerőteljesebb rétegének, a parasztságának megélhetési lehetősége.*”²⁰ A *Németek a mai Erdélyben* c. írásában a 800 éve ott élő szászok és a Trianon utáni román állam közti összefonódást mutatja be. „*Nem kell gondolnunk, hogy a szászok a magyarsággal csak egy pillanatig is együtt akarnának dolgozni.*”²¹ Útkeresésének jellemző példája az akkor a marxista-kommunista eszmékkel már ismerkedő, de annak ateizmusát soha el nem fogadó Veres Péterrel készült interjúja, melynek középpontjában két kérdés szerepelt: Lát-e közeledést az ifjúság és a földműves osztály között, illetve hogy milyennek szeretné látni a kapcsolatot az ún. középosztály és a parasztság között? Veres válaszai: „*A legszélesebb népi tömegek nélkül a nemzeti élet sohasem lehet olyan rugalmas, hogy az minden körülmények között megállja helyét,*” és „*a mai értelmiség legjobbjaira hárul az a feladat, hogy saját rétegük és a parasztság közt legalább egyelőre a szellemi érintkezést, a barátságos testvéri jóakaratot érvényesítsék.*” Írása végén Bihari – Veres Péter példáján – így fogalmazta a meg a mintaszerű polgár képét: „*Ideálja a kollektív ember, de nem az uniformizált ember. Ki kell,*

16 Akarat 1941/42, 2. sz.

17 <http://mek.niif.hu/02100/02185/html/771.html>

18 ÉVK 37/38

19 ÉVK 38/39

20 Akarat 1937/38, 8. sz.

21 Akarat 1938/39, 4. sz.

*hogyan domborodjék mindenkiből az egyéni vonás; hiszen épp ez adja meg minden közösségnek az erőt.*²²

Bihariról tudjuk, hogy 1941-ben belépett az MKP-ba, majd a háború idején a Szovjetunióba került. 1956 után lett a Kádár-korszak ideológiai-szellemi irányítóapparátusának munkatársa (pl. az MTA Politikatudományi, ill. a Művelődésügyi Minisztérium Állam- és Jogtudományi Bizottságának az elnöke), ezért tudományos és tudományos-vezetői munkásságát 1975-ben Állami Díjjal is elismerték. Ugyanakkor, amikor a pécsi egyetemen „az egész oktatás bődületesen szellemtelen utálatosságúnak bizonyult,” azon kevés kollégák közé sorolták, akiket „jó lélekkel csupán a szellem emberének” lehetett tekinteni.²³

Borosy András (1922–2011) 1940-ben érettségizett. A budapesti egyetemen végzett történelem-földrajz szakon, majd a debreceni egyetemen lett tanársegéd Szabó István és Szabó Dezső mellett. 1950-ben, mint a „debreceni összeesküvés” résztvevőjét letartóztattak, s hét évre ítélték. 1956 áprilisában szabadult. Rövid ideig segédmunkás volt, majd az esztergomi levéltár, később az Országos Széchényi Könyvtár alkalmazottja. 1965-től nyugdíjba vonulásáig a Pest Megyei Levéltár munkatársa. Hadtörténeti, ill. kora-középkori témákkal foglalkozott, de tudományos munkásságában fontos helyet foglalt el a megyei közgyűlések, és más, 1740 előtti megyei iratok regesztáinak a kiadása. 1992-től a történelemtudományok doktora. A *Magyar Katolikus Lexikon* mintegy 200 szócikkének (köztük a terjedelmes Magyarország történetének) szerzője.²⁴

A piaristáktól kapott útravalóról ő maga így nyilatkozott: „A debreceni piarista gimnáziumban, hetedikes gimnazistaként rájöttem, hogy a történelem mindennél jobban érdekkel. A tanáraim — különösen Gerencsér István nevű fiatal hittantanárom — arra ösztönöztek, hogy érettségi után próbáljak bekerülni az Eötvös-kollégiumba, mert ott képezhetem magam a megfelelő irányba.” A szakmája-hivatása gyakorlásához elengedhetetlenül szükséges nyelvtudásáról elmondta, hogy „Németből és angolból középfokú vizsgám van, franciából nincs, de szakmai szöveg nem jelent gondot. Latintudásomat a debreceni piaristáknak köszönhetem, ahol hat évig tanultam latint.”²⁵

Az önképzőkör munkájában igen aktív volt. Részletes és szakszerű könyvismertetést írt a Domanovszky Sándor szerkesztésében megjelenő nagyszabású és reprezentatív kiállítású *Magyar Művelődéstörténet* első kötetéről.²⁶ *Feladatunk* c. programadó írásában a Szent István-i és Szent László-i hagyomány megőrzésének/megvalósításának fontosságára mellett történelmi láncolatát.²⁷ Úgy vélte, napjainkban is „nagyfontosságú lenne egy erős keresztény és magyar Magyarország. Nem a bolsevizmus elleni előőrs szerepe hárulna rá elsősorban, hanem mint a középkorban volt, egész Kelet-Európa vallásos és művelődési fókuszává válhatnék.” Azt, hogy a Szent István-i örökség ápolása hivatásának és

22 Bihari Ottó: Veres Péter. Akarat 1939/8-9

23 Varga Csaba: Kulcsár Kálmán jogszociológiai úttörése. Interneten: jesz.ajk.elte.hu/varga47.html

24 Életrajzához lásd: Erdélyi Erzsébet: Egy örökifjú levéltáros – Beszélgetés Borosy Andrásal. Levéltári Szemle 2002/1.; Borosy András: Találkozásom, barátságom Balogh Istvánnal. In: Thesaurus Solemnis. Balogh István köszöntése. Debrecen-Nyíregyháza, 2002, 13-17.; Hanczár János: Katedréről a szénbányába. Hét év börtönbüntetés egy koholt államellenes összeesküvésért. Magyar Nemzet, 2002. febr. 24.

25 Lásd Erdélyi Erzsébet: i.m.

26 Akarat 1939/40, 3. sz.

27 Akarat 1939/40, 4. sz.

életének mindvégig meghatározó eleme maradt, a *Hadtörténeti Közlemények*-ben első királyunk halálának 950. évfordulója alkalmából megjelent vezércikke is bizonyítja.²⁸ A Szent László-i életmű tudományos igényű, ugyanakkor népszerű formában való megismertetésével a rendszerváltozásig kellett várnia, hiszen *Szent László király* c. könyve csak 1991-ben jelenhetett meg – oly kevés példányban, hogy az még az Országos Széchényi Könyvtárban sem található meg.²⁹

Ciesszky Vilmos (1918–1989). Címzetes egyetemi tanár, pályája csúcán az Országos Élelmezés- és Táplálkozástudományi Intézet főigazgató-helyettese. A debreceni egyetemen kémia-fizika szakon szerzett diplomát, ott volt díjtalan gyakornok, majd tanársegéd, s a mikroanalitikai arzénvizsgálatok témájú doktori disszertációját is ott védte meg. Számos egészségvédelmi-élelmezési, ill. növényvédelmi tárgyú tanulmányt publikált. Több szakmai kitüntetést kapott. Az Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság megbízásából – másokkal írt – *A műanyagok fokozott felhasználásából adódó egészségügyi problémák* c. összefoglaló jelentés megállapításait a későbbi gyártási irányelvek és engedélyezési eljárások, valamint az élelmiszertörvény megalkotásában is figyelembe vették. „Munkájára a humáncentrikus gondolkodás, az alapos felkészültség, a dolgokkal való mélységbeli foglalkozás, az ötletgazdagság, a széles látókör és az élelmezés-egészségügy egész területét átfogó, igen aktív tevékenység volt jellemző” – írta róla egyik munkatársa.³⁰

Iskolája egyesületeiben főként, mint szervező, ill. mint az ünnepi rendezvények szereplője működött. Mikor például a Révai Miklós önképzőkör munkatervébe vette a kisebbségi sorsban élő magyarság megismerését, ő Kodály és Bartók néhány székely népballadájának eléneklésével lépett fel – a zongorakísérő Vásárhelyi Miklós VIII. o. tanuló volt³¹ (Vásárhelyi egyébként több alkalommal is szerepelt az iskolai ünnepségeken). Nyolcadikosként már Ciesszky volt a Hanák János földrajz-természetrajz kör ifjúsági elnöke. Egyik ülésükön ő hívta fel a tagság figyelmét a *Búvár* c. folyóirat tanulságos cikkeire.³²

Fábián Zoltán (1926–1983). Író, novellista, hosszú ideig (két ízben is) a Magyar Írószövetség titkára. Tanult a Zeneművészeti Főiskolán is. Első írásai 1950-től jelentek meg a *Csillag* és az *Irodalmi Újság* hasábjain. Az Olvasó Népért mozgalom és a tokaji író tábor megszervezése, valamint a vásárosnaményi alkotóház létrehozása kötődik nevéhez. „Emberült élt: sorsot vállalóan” – emlékezett rá Czine Mihály 1983-i, közlekedési bal esetben elszenvedett halálát követően.

Hatodikos korában már szerepelt a gimnázium 1941. december 6-i Széchényi-ünnepségen, mikor színre vitték Széchényinek a zsidók egyenjogúsítása tárgyában 1844-ben

28 Borosy András: A honvédő Szent István. *Hadtörténeti Közlemények*, 1988/3, 451-466.

29 Borosy András: Szent István király. Magyar Honvédség Oktatási és Kulturális Anyagellátó Központja, 1991.

30 Marton Tibor: In memoriam Dr. Ciesszky Vilmos. *Egészségtudomány* 1990/3-4 195–196.

31 Vásárhelyi Miklós (1917–2001) újságíró, 1956-ban a Nagy Imre-kormány sajtófőnöke (a Nagy Imre-perben 5 évre ítélték). 1939-ben a KMP, később a Szociáldemokrata Párt, a rendszerváltozás után az SzDSz tagja.

32 Jkv. 1935. nov. 10.

elmondott felsőtáblai beszédét.³³ Csupán egy önképzőkori előadásáról tudunk (a *Magyar klasszikus zenéről*), ez viszont zenei érdeklődésének, ill. zenei műveltségének ékes bizonyítéka.³⁴ Diákként filmkritikákat is írt. Az Ady-vers ihlette *A Kalota partján* c. rövidfilm kapcsán úgy vélte, hogy „*A nyugtalan lelkiületű, de a magyar földön megnyugvó költő lelkivilágának szimbolikus filmje*”, de azt „*csak azok értették meg, akik már eddig is ismerték a nagy magyar költőt. A nagy tömeg értelmetlenül nézte végig az egészet, s így a nagy ismertető eszme nem érte el célját.*” A „*ragyogó kiállítású Rákóczi nótáját*” is elmarasztalta, hiszen a Nagyságos Fejedelemtől és koráról „*mélyebbenjáró és történelmi filmet*” kellett volna készíteni.³⁵

Kiss Lajos (1922–2003) nyelvész, szlavista, helynévkutató, a Magyar Tudományos Akadémia levelező (1998), majd rendes (2001) tagja. Ludovikát végzett tüzérhadnagy. A hadifogságból való hazatérése után a debreceni egyetem hallgatója, majd az Orosz Tanácsok tanársegédje. A 20. századi magyar nyelvtudomány kiemelkedő alakja, akinek a magyar és a szláv nyelvek lexikológiai és etimológiai vizsgálata mellett a lexikográfia és a névtan terén végzett munkássága is jelentős. Nevéhez fűződik a mindmáig egyetlen magyar helynévtörténeti szótár összeállítása (*Földrajzi nevek etimológiai szótára*).

A róla írt nekrológ kiemeli, hogy gimnáziumi éve alatt „*számos kiváló tanára volt, nyelvészeti ismereteit is itt alapozta meg: több nyugati nyelv mellett (német, angol, francia) a latin grammatika elsajátításakor. Sokat tartózkodott Kárpátalján, ahol megismerkedett a ruszin és orosz nyelv alapjaival... Amikor a háborúban szovjet fogságba került, egyéniségére jellemző módon arra használta fel ezeket az éveket, hogy megtanuljon oroszul. Döntése nemcsak a fogság értelmes elviselésében segített, hanem abban is, hogy hazatérve pályájának új szakaszát kezdhesse el.*”³⁶

1940-ben érettségizett. A magyarsághoz való őszinte elkötelezettsége már a diákkori írásaiból-megnyilatkozásaiból is kiviláglik. A népdalismeret és -énekítés fontosságáról írt *Gyakorlati népdalkultusz* c. rövid írásában³⁷ sajnálattal állapítja meg, hogy népdalainkat „*Fölényes lemosolygás éri sokak részéről, akiknek persze fogalmuk sincs róla, micsoda erő, szépség lakik némelyikben.*” Ezért felhívja a figyelmet néhány népdalkiadványra. Hetedikes korában díjat nyert a *Debrecen népdalkincséről* írt önképzőkori pályázaton. A tanári bírálókat kiemelte: „*Gyűjtés és elméleti megvilágítás. Lelkes, újmagyar szemléleten nőtt fiút hallunk ki az értékes pályázatból.*”³⁸

A Felvidék déli sávja, majd Észak Erdély visszakerülése után ritka melegséggel, ugyanakkor nagyfokú nemzeti öntudattal számolt be mind kárpátaljai,³⁹ mind erdélyi útjáról.⁴⁰ Érettségije előtt *A kereszténység és a magyar nép* c. írásában Bálint Sándornak és tanárának, Gerencsér Istvánnak alig egy-két évvel korábban megjelent könyvei-tanulmányai⁴¹ alapján azt fejtette ki, hogy „*a kereszténység a régi magyar hiedelemvilág*

33 ÉVK 1941/42.

34 Akarat 1942/43, 1. sz.

35 Filmbírálatok. Akarat 1944/2.

36 Megemlékezés Kiss Lajosról. Magyar Tudomány 2003/7-

37 Uo.

38 ÉVK 1938/39

39 Kiss Lajos: Kárpátalján jártunk (1938. XII. 4–7.). Akarat 1938/39, 5. sz.

40 Kiss Lajos: Erdélyi képek. Akarat 1938/39, 6. sz.

41 Bálint Sándor: Népi imádságai. Újpest, 1937., Uő.: Népi ünnepei. Bp., 1938.; valamint Gerencsér István: A kereszténység dogmatikai értelme. Bp. 1938. (Palaestra Calasanciana 23.)

és vallás sok elemét felhasználta, értékes részeit kiemelte, fenntartotta és új, keresztény tanokkal töltötte meg.” Így „alakult ki a középkor folyamán egy igen széles kiterjedtségű, a magyarság egész életét átszövő keresztény szellemű szokásrend.” A vallást azért tartja különösen jelentősnek az életbe kilépő eminens diák számára, mert „A vallásos hagyományoknak, a nép íratlan törvényeinek különös fegyelme megóvja a belső nyugtalanságtól, és a külső zűrzavartól, biztosítja a léleknek derűs komolyságát, és ez teszi a népi, paraszti életalakítást mostani pusztuló szépségében is olyan páratlanná.”⁴²

Nagybákay Péter (1921–2002) jogász, ipartörténész, a történelem- (néprajz-) tudományok kandidátusa (1986). Apja, Nagybákay (Rickl) Antal (1885–1976) az ismert debreceni vasnagykereskedő és kultúra-mecénás, Nagybákay-Sesztina Jenő (1869–1944) fogadott fia volt.⁴³ Péter 1939-ben érettségizett a piaristáknál. A pécsi és a kolozsvári tudományegyetemen tanult, majd 1943-ban Debrecenben szerzett egyetemi doktori címet. 1956-ig különböző vas- és szerszám-kereskedelmi vállalatoknál, majd egy beruházási vállalatnál dolgozott. Az 1960-as években a Veszprém Megyei Múzeum külső munkatársaként a múzeum dolgozóival nagyszabású céhtörténeti kiállításokat rendezett. Számos hazai és nemzetközi kézművesipar-történeti szimpozium szervezésében vett részt, amelyeken előadásokat is tartott. A *Magyar Katolikus Lexikon*ban 33 címszó (többnyire céh- és mesterség-definíció) szerzője.

Első diákkori írásában a *Heraldika* tudományát mutatta be, kiemelve, hogy „a mai rohanó, modern, demokratikus világban” is érdemes a „letűnt századok elavult kutyabőrreink fakó címereivel foglalkozni”, mégpedig azzal az indokkal, hogy „A magyarság mai megalázott helyzetében a legcsekélyebb történelmi emléket sem szabad elsikkadni hagynunk.”⁴⁴ Későbbi diákkori írásaiban – *A csángókról*⁴⁵, *A szlovák kérdés tegnap és ma*⁴⁶, és ismételt a *Csángósors*⁴⁷ – főként a határon túli magyarokkal, ill. a nemzetiségekkel foglalkozott. Írt egy figyelemre méltó tanulmányt Adyról is (*A húsz éve halott Ady üzen*).⁴⁸

A Révai Miklós önképzőkörben három külön előadást is tartott, *A debreceni céhek története* c. dolgozata pedig első díjat nyert. Nemcsak a maga választotta jelige („A munka nemesít”) mond sokat a szerzőről, de tanárának, Rassovszky Kálmánnak a bírálata is: „alapos, komoly forrásművek, oklevelek, emlékek felhasználásával, 8 hónapos gyűjtőmunkával, 187 oldalon készült dolgozat.”⁴⁹

Nagybákay Péter bátyja, *Nagybákay Antal* (1918–2004) német nyelvű irodalmi önképzőköri dolgozatával jeleskedett, amelyben Franz Grillparzer osztrák író sajátos Bánk bán-történetét vetette össze Katona tragédiájával.⁵⁰ Öregdiákként két év múlva – immár

42 Akarat 1939/40. 8. sz.

43 A Nagybákay-Sesztina-, ill. a Rickl-család történetéhez ld.: Nagybákay Antal Zelmos: Egy megnevesített debreceni polgárcsalád története és leszármazása. A nagybákai Sesztina család. In: Turul. 71. 1998. 1–2. 18–24. Antal Tamás: Az ifjú Sesztina Jenő. In: A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve 1997/6.

44 Akarat 1936/37. 2. sz.

45 Akarat 1937/38. 1. sz.

46 Akarat 1937/38. 3. sz.

47 Akarat 1937/38. 6. sz.

48 Akarat 1937/38. 7. sz.

49 ÉVK 1937/38.

50 ÉVK 1935/36.

mint a Sesztina vasnagykereskedő cég társtulajdonosa – visszatért az alma materbe, hogy a kereskedelmi tagozatba járó diákok szülei előtt népszerűsítse a gyakorlati életpályákat. Előadásában hazánk hat évszázados történelméből vett példák alapján tette egyértelművé, hogy a magyar ember igenis alkalmas az ipari és a kereskedelmi pályákra.⁵¹

Udvardy Miklós (1919–1998) középiskolai tanulmányait a budapesti Werbőczy Gimnáziumban kezdte, de harmadikos korától a debreceni piaristákhoz járt, s ott is érettségizett 1937-ben. Természettudományi érdeklődése már kisdíák korában elragadta, hiszen 9 éves koráig, míg nem került el Budapestről, feljárt a Madártani Intézetbe. Nagyszülei ekkor ajándékozták neki a *Természettudomány Közlöny* addigi számait, s megkapta Herman Ottónak *A Madarak hasznáról* c. könyvét is. Kezdeti színjeles bizonyítványa később csúnyán leromlott, amit így utólag egyértelműen „időigényes” hobbjának, nagyerdei és hortobágyi madármegfigyeléseinek a számlájára írhatunk. 1937-től a debreceni egyetemen tanult, professzorai Hankó Béla, Pongrácz Sándor és Soó Rezső voltak.⁵² 1942-ben szerzett doktori címet a Hortobágy madárvilágáról írt disszertációjával. A Tihanyi Biológiai Kutatóintézetbe került, miután aktív szerepet vállalt annak háború utáni (újra)indításában. Finnországi ösztöndíjas útvjáról nem tért haza, előbb Kanadába, majd az USA-ba távozott Hatalmas tudományos-publicisztikai tevékenységet mondhatott magáénak: az Amerikai Ökológia Társaság megbízásából nagy szerepet vállalt a világ vegetáció-térképének az elkészítésében. Igen nagy szerepe volt a pusztító baktériumfegyverek bevetésével fenyegető hidegháború esetleges káros hatásának megelőzésére szervezett nagyszabású ökológiai-zoológiai felmérésben. Amikor 1990-ben, díszdoktorrá avatásakor itthon járt, több könyvet és folyóiratot ajándékozott a Természettudományi Múzeumnak. *Dinamikus állatföldrajz* c. könyve máig nélkülözhetetlen egyetemi tankönyv.

Udvardy debreceni iskolája diákegyesületeinek (a Révai Miklós önképzőkörnek, de különösen a Hanák János földrajz-természetráji körnek) ötödikes kora óta talán legaktívabb tagja volt. Hetedikesként jegyzője, majd diákelnöke lett a Hanák-körnek, amely főleg a nagytekintélyű s a gyakorlati természetrajz-oktatásban különleges elkötelezettséget mutató Tökés Lajos (Udvardy természetrajz-földrajz tanára) vezetése alatt működött igen eredményesen. A körben sorra tartotta előadásait,⁵³ az 1934. évi első ülésükön a vándormadarakról,⁵⁴ a következő tanévben „Herman Ottó mint ornitológus” címmel, 1937 tavaszán *A madarak és fák napjának* ünnepe során.

Felföldy Lajos (1920–?) a debreceni egyetemen a Soó Rezső nevéhez köthető „botanikai iskola” tagja. Hidrobiológus (halgeológus), 1941-től publikál.⁵⁵ 1956-tól a tihanyi Bioló-

51 ÉVK 1938/39.

52 Életéhez: Kádár Zoltán: Udvardy Miklós. Magyar Tudomány, 1998/12 1521-1523.; Tóbiás Áron: A befalazott zöld köves gyűrű. U. M. életútja Debrecentől Sacramentóig. Magyar Nemzet, 1994. 249. sz. 7.; U. M.: A magyar madártan nemzetközi szerepe és megítélése a Magyar Ornithológiai központ alapításától napjainkig. AQUILA 1993. Vol. 100 (21-29).; U. M.: A tihanyi Biológiai Intézet 1945-ben. Magyar Tudomány, 1997/3, 354-359.

53 ÉVK 1933/34

54 Jkv 1934. febr. 18

55 Felföldy Lajos: A debreceni Nagyerdő epiphyta vegetációja. Acta geobotanica Hungarica, 1941/1

giai Kutatóintézet Állattani Osztályának a vezetője. Számtalan hidrobiológiai tanulmány és könyv szerzője.

A Hanák-kör munkájába az 1935/36-os tanév első összejövetelén kapcsolódott be. *Önéletrajzában*⁵⁶ így írt piarista gimnáziumi éveiről: „Már középiskolai tanuló koromban érdeklődtem a természettudományok, akkori kifejezéssel a természetrajz iránt. Már felsős gimnazista koromban jól ismertem az élőlényeket, növényt és rovarokat gyűjtöttem és édesapámtól [id. Felföldy Lajos, a Hangya szövetkezet debreceni kirendeltségének a vezetője], aki szenvedélyes és kulturált vadászember volt, a természet szeretetét és életének összefüggéseit tanultam meg.” A kör második félévi összejövetelein Felföldy továbbra is igen aktív maradt, részleteket olvasott fel tihanyi kirándulásán készített naplójából.⁵⁷

* * *

A megismert életpálya-kezdetek és életpályák igazolhatják, hogy a felnőttkori „karrier” alakulásában, ha nem is kizárólagos, de meghatározó szerep jut az otthon szellemi környezetének, a családból hozott muníciónak. Akkoriban a gimnáziumokba nagy többségben középosztálybeli tanulók (kis- és középbirtokosok, kereskedők, állami és közlekedési tisztviselők, tanárok gyermekei) jártak. Mindez persze semmit sem von le annak a pedagógiai munkának az értékéből, amely a diákokat eligazította az érdeklődési körükbe tartozó tárgyak szakmai kérdéseiben, s ezen keresztül rávezette az értelmes élet iránti igényességre, a társadalmi problémáknak a szebbre-jobbra való törekvés jegyében való gyógyíthatóságának a felismerésére. A megismert életpályák bizonyíthatják, hogy főképp azt a „középréteget” lehetett (és lehet még ma is) alkotó erőforrásként figyelembe venni, amelynek tagjai az átlagnál érdeklődőbbek, műveltebbek. Ha így vesszük, a debreceni piarista gimnázium oktatási rendszere és önképzőköri élete mindmáig példamutató. Eredményességét igazolhatja a diákok aktivitása. A mindig a vasárnapi diákmise után, tehát a szabadidejük terhére megrendezett önképzőköri előadásokon a jegyzőkönyvek tanulsága szerint minden alkalommal értékelő hozzászólásokra, ha tetszik vitákra is sor került. Érvényesülhetett azon elv, hogy a nagy tekintéllyel rendelkező, művelt, következetesképp megbízható pedagógiai szemléletű tanárok ismeretanyag-átadó- és megszerettető képessége ösztönzőleg hasson a tehetséges fiatalok tudásának és szorgalmának kibontakoztatásában.

56 Kézirat az esztergomi Magyar Környezetvédelmi és Vízügyi Múzeum tulajdonában

57 Jkv. 1937. ápr. 4. ill. máj. 29.